

context van het laatste kwart van de negentiende eeuw, een periode die gekarakteriseerd kan worden als een kantelend tijdperk, omdat een agrarisch-ambachtelijk samenlevingsmodel toen steeds meer plaats begon te maken voor een industrieel-kapitalistisch leefpatroon. En vervolgens in het kader van het gehele ambtelijk spreken van paus Leo XIII, onder wiens leiding de katholieke kerk zelf ook een 'kerk in overgang' werd. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling van dit opstel de honderdste verjaardag van *Rerum Novarum* aan te grijpen voor een uiteenzetting over honderd jaar katholieke sociale 'leer'⁶ en de vernieuwing van het christelijk sociaal denken in onze tijd.⁷ Ook blijft onbesproken, welke impulsen nu precies van *Rerum Novarum* zijn uitgegaan op de ontwikkeling van de katholieke arbeidersbeweging in Nederland en andere landen.⁸

2. Een plaatsbepaling van *Rerum Novarum*

De aanduiding *Rerum Novarum* heeft in tegenstelling tot de beginwoorden van veel andere kerkelijke documenten een duidelijke betekenis. Er was toentertijd inderdaad méér dan van 'nieuwe omstandigheden' (de letterlijke vertaling van 'res novae') sprake van een omwenteling (de afgeleide betekenis van 'res novae' die ook door de encycieliek zelf is bedoeld). *Rerum Novarum* verwijst naar een fundamentele omslag, in dit geval op economisch terrein met verstrekkende gevolgen voor het sociaal en kerkelijk leven, zij het dat de abruptheid die normaliter met dit begrip is verbonden, hier niet zo dominant aanwezig is, althans wanneer men die omslag betreft op geheel West- en Midden-Europa. In 1891 was de

6. Vgl. hiervoor St.H. Pfürtner en W. Heierlei, *Einführung in die katholische Soziallehre*, Darmstadt 1980 en W. Palaver (Hg.) *Centesimo anno. 100 Jahre Katholische Soziallehre. Bilanz und Ausblick*, Thaur 1991. In 'Katholieke Sociale Traditie na de val van Oost-Europa. Honderd jaar na *Rerum Novarum*' in: *Wending* 46(1991), 140-145 doet Th. Salemink een poging de katholieke sociale traditie, die haar uitgangspunt vindt in *Rerum Novarum* te confronteren met de recente ontwikkelingen in Oost-Europa (uiteraard nog exclusief de politieke veranderingen in de Sovjet-Unie).

7. Vgl. hiervoor J.M.M. de Valk (red.) *Vernieuwing van het christelijk sociaal denken*, Baarn 1989 (Annalen van het Thijmgenootschap 77 nr. 2). Zie ook G. Schumacher, 'De sociale ethiek van de kerk' in: *De sociale kwestie. Rerum Novarum; Een verkenning in verleden en toekomst*. Onder redactie van het Dr. Schaepmancentrum, Kampen 1991, 156-165.

8. Schetsen hiervan in: S.H. Scholl (red.) *150 ans de Mouvement ouvrier chrétien en Europe de l'Ouest, 1789-1939*, Louvain/Paris 1966. Vgl. ook A.A.J. Thelen, 'Godsdienstige vervolmaking als hoogste doel en lotsverbetering van het volk. Patronen en verhoudingen binnen de katholieke arbeidersbeweging in Nederland, 1888-1916' in G.J. Schutte (red.) *Een arbeider ..., 's-Gravenhage* 1991, 43-102. Voorts J. Roes, 'Katholieke arbeidersbeweging in historische banen. Inleidende beschouwingen over achtergronden, fasen en aspecten' in: J. Bank e.a. *Katholieke arbeidersbeweging. Studies over KAB en NKV in de economische en politieke ontwikkeling van Nederland na 1945*, Baarn 1985, 15-77. Een persoonlijk getinte reflectie op de betekenis van *Rerum Novarum* voor de katholieke vakbeweging in Nederland bij: P.J.J. Mertens, 'Rerum Novarum en de Katholieke Arbeidersbeweging', in: *De Sociale kwestie*. Onder redactie van het Dr. Schaepmancentrum, Kampen 1991, 114-144.